

KRÓNIKA

BOGNÁR KATALIN

„SZÉP HAZÁÉRT, ÓSZ KIRÁLYÉRT”

Emlékek az első világháborúból

Időszaki kiállítás a Hadtörténeti Múzeumban

2003. november 16-tól 2005. december 31-ig új időszaki kiállítás látható a Hadtörténeti Múzeum kiállítóterének első emeleti folyosóján. A Bodor Imre és Závodi Szilvia által rendezett „Szép hazáért, ősz királyért” című tárlat az első világháborúnak állít emléket – ezúttal azonban nem a nagy történelmi folyamatok, a diplomácia és a fegyveres harcok eseményeibe kaphat bepillantást a látogató. A rendezők sikeresen megvalósított koncepciója alapján a kiállítás a Nagy Háborúnak az egyes emberek (katonák és civilek) életére gyakorolt hatását mutatja be. A bevezető szöveg után Ady Endre Mesebeli János című verse kívánja e gondolatra ráhangolni a látogatót. A kiállítás egységét a falak homogén csukaszürke színe különösen kiemeli, mely egyben az első világháború osztrák–magyar monarchiabeli katonáinak egységes tábori uniformisát is jelképezi. A bemutatott emléktárgyak különböző témakörökbe csoportosítását idézetek vezetik be (melyek forrását talán hasznos lett volna megadni); az egyes témakörökön belül a vitrinekben és a falra felszerelt plexidobozokban látható tárgyak, valamint a falakon elhelyezett fényképmásolatok és eredeti nyomtatványok alkotják a kiállítás gerincét.

A tárgyfeliratok elhelyezésének módja figyelemre- és követésre méltó: a feliratokat nem a vitrinben találjuk, hanem egy, a vitrinről és a benne elhelyezett tárgyról készült, számozással ellátott fényképen, közvetlenül a vitrin mellett. Nagy András láványtervező eme kitűnő elgondolása igazán látogatóbarát. A fényképmásolatok a korabeli papír pozitívokból készültek színes, számítógépes nyomatok, melyek így hűen tükrözik az eredeti fényképek évtizedek alatt végbement fakulását, elszíneződését. Az eredeti képeknél nagyobb, átlagosan 30×40 cm-es nagyítások lehetőséget adnak a részletes tanulmányozásra,

ami az eredeti, 9×12 és 13×18 cm-es fényképek kiállítása esetén lehetetlen lett volna. Hiányzik azonban a felvételek készítőinek megjelölése. Ez már csak azért is kívánatos lett volna, mert a fényképező személye továbbgondolkodásra adott volna lehetőséget akár a kiállítás rendezőinek, akár a látogatóknak. A hívatásos fotográfusok (például Müllner János, Jelfy Gyula) által készített felvételek gyakran megjelentek nyomtatásban (például a Vasárnapi Ujságban vagy az Érdekes Ujságban), s így a háborús propaganda szolgálatában álltak. A fronton sok magán- vagy amatőr fotográfusnak tekinthető katona is készített fényképfelvételeket, melyeket az itthoni újságok szívesen leközöltek. A közlést azonban előbb engedélyeznie kellett a katonai cenzúrának, a Sajtóbizottságnak. Így tehát az is információtöbbletet rejt magában, hogy egy képet a Sajtóbizottság „Közölhető”-nek, vagy „Nem közölhető”-nek minősített. A kiállítás természetesen több olyan kép is szerepelhet, mely magánhasználatra készült, naplókba beragasztva évtizedekig ismeretlen volt a nyilvánosság előtt, vagy éppen a felvétel készítője ismeretlen; ezek feltüntetése szintén kívánatos lett volna.

A kiállítás első témaköre a világháború magyarországi propagandájának jellegzetes emlékeit vonultatja fel: láthatunk itt többek között Ferenc József és monarchiabeli politikuskok portréjával díszített használati tárgyakat, a katona alakját díszítőelemként felhasználó emléktárgyakat, bevonuló és harctérré induló csapatok fényképeit, propagandajelvényeket, képes katonai mesekönyveket és katonanóták kottáit. A háború kirobbanásakor általánosan jellemző bizakodás, kezdeti lelkesedés e tárgyi és képi emlékeit Vilmos német császár híres félmondata vezeti be, mely a villámháború sikerének hitéből fakadt: „Mire lehullanak a

falevelek,” katonáink már itthon lesznek. Az 1914 nyarán kitört háború azonban, mint tudjuk, csak négy évvel később, 1918 őszén ért véget, s addig több mint másfél millió osztrák–magyar monarchiabeli katona halt meg, vagy túnt el a frontokon. Fényképfelvételek viszik el a látogatót a harctérre, ahol a katonának nem csak tábori misén és – kivételes alkalmként – esketési ceremónián vesznek részt, hanem meg is sebesülnek, vagy társaik elvesztését gászolják.

E képek átvezetik a látogatót a következő témakörhöz, ahol a rendezők olyan felszerelési tárgyakat szedtek csokorba, amelyeket a katonák a frontszolgálat után hazavihettek, egy részük pedig kis átalakítás után dísz tárgyként funkcionálhatott. Az épségben megmaradt evőeszközök, kulacsok, török és emléktárgyak mellett itt látható Dr. Holl József vezérőrnagy kutatócsoportjának harctéri ásatáson talált néhány lelete is, melyek csorbaságukkal, töredékességükkel talán a frontok mindennapjainak bizonytalanságát testesítik meg, de a katonák élni akarását is. A tárgyakat kísérő fényképeken a fronton zajló élet kellemesebb pillanatai jelennek meg. A harcok szüneteiben pihenő, étkező, fegyvereiket tisztító, ruháikat mosó, tábori latrinán beszélgető katonák képei mellett a katonafestőt, tábori bábszínházat, énekórát és lekvároskenyér-evő versenyt megörökítő felvételek láttán elcsodálkozhatunk a civil élet szórakozásaihoz ragaszkodó katonák leleményességén.

A kiállítás harmadik egysége a hátország életébe enged bepillantást. Egy ötletes megoldással a rendezők a vitrint kamrává változtatták, melynek polcain az ágyúöntéshez összegyűjtött és beolvasztott rézmozsarak helyett porcelán mozsarak, valamint a háborús évekre jellemző egyéb háztartási és ételmezési árucikkek sorakoznak. A „Jegyezzünk hadikölcsönt!” plakát jelzi, hogy a háborús propaganda folyamatosan jelen volt az emberek mindennapi életében, de az ételmezési tárgyak és a közéleti akciókból származó ételmezések a hátországban élők szükölködésére is utalnak. Az első világháborúban a történelmi Magyarország (néhány határ menti ellenséges betöréstől eltekintve) nem vált hadszínterré, így a lakosságnak nem volt közvetlen tapasztalata a harcokban részt vevő katonák feladatairól. A vágy azonban élt az emberekben, hogy – biztonságos keretek között – megismerhessék a harcterek világát. Ezt a kíváncsiságot hiva-

tott kielégíteni, valamint jótékonyági és propagandacélokat szolgált az 1915-ben megnyitott pasaréti „bemutató” lővészárók és a hozzá kapcsolódó hadikiállítás, valamint az 1917–1918-as margitszigeti hadikiállítás. De rendeztek harcászati játékokat idomított egészségügyi kutyákkal a fővárosi Ügető-pályán, és mutattak be zsákmányolt orosz ágyút is a Nemzeti Múzeum előtt. Ezeket az eseményeket fényképek tárják a látogatók elé, azt az üzenetet közvetítve a korabeli befogadó számára, hogy a Nagy Háború sikeres, a veszteségeket racionális keretek között tartó vállalkozás a Monarchia és Magyarország számára. A kiállítás rendezői azonban, jó arányérzékkel, olyan fényképeket állítottak a felvételek mellé, amelyek ellensúlyozzák a propaganda-képek hatását: a hátország életét bemutató témakör végén kolduló, rokkant katonákat és hadikórházban szeretetadományt átvevő sebesülteket láthatunk.

A következő tematikus egység a hadifogolytáborok néhány tárgyi emlékével ismerteti meg a látogatót. A hadifogság hosszú hónapjai, nem ritkán évei alatt a katonák keze munkája nyomán sajátos formavilágú iparművészet bontakozott ki, amely a töltényhüvelyből vázát, a nyírfakéregből levelezőlapot, különböző méretű fadarabokból gyertyatartót, dobozt vagy éppen cigarettatárcát varázolt. A bemutatott fényképek és emléktárgyak láttán a látogató megint rácsodálkozhat arra az igyekezetre, ami a hadifoglyok életét átszöve különleges művészi és fizikai teljesítményekre sarkallta őket. A tomszki magyar hadifogoly-színház három színpadképe komoly kivitelezésű jelmezeket és díszleteket örökít meg, a pénzérmékből átalakított sportérmek pedig arról tanúskodnak, hogy a foglyok bizonyos táborokban teniszeztek, gerelyhajító és futóversenyeket rendezhettek. A kiállítás azonban nem engedi, hogy a látogató elfeledje, mégis csak hazájuktól elszakított, zsúfolt fabarakokban élő, kényszermunkásként a Szovjetunióban vasutat építő hadifoglyok életébe pillanthat bele. A fényképeken megjelennek a hadifogságból hazatérő, megviselt, és a civil életbe beilleszkedni próbáló nyomorék katonák is; a falra szerelt plexidobozokban kiállított jelvények és kitüntetések pedig a frontokon átélt viszontagságokra emlékeztetnek.

A kiállítás rövidebb egységet szentel a háborút követően született emlékeknek. A katonák hősiességét idéző emléktáblák, gyűrűk,

szobrok, síremléktervek, albumok egyben a két világháború közötti Magyarország jellegzetes tárgyai.

Ezt követően a kiállításrendezés feszessége mintha kicsit felengedne, ami valószínűleg a rendelkezésre álló hely adottságainak köszönhető.

Az eddigiektől térben is elkülönülő (a folyosó másik oldalán bemutatott) műtárgyak lazán kapcsolódnak egymáshoz, s felölelik mindazokat a témaköröket, amelyekkel eddig már részletesen is megismerkedtünk. Láthatunk a dicsőségre emlékeztető első világháborús kitüntetéseket, hadszíntereket felidéző festményeket, a sajátos iparművészet példáiként több, lőszerhüvelyből készült vázát, memento mori-ként fakereszteket és egy sírverset. Különös érdekesség Koritsánszky Viktor zászlós orosz hadifogságból hazahozott

takarója, amelyen hímzett Európa- és Ázsiatérképen kísérelhetjük nyomon a zászlós bevételeinek és hadifogságának helyszíneit.

A kiállításból szinte teljesen hiányoznak a fegyverek, de ez nem is baj, hiszen nem a haditechnika bemutatása volt a cél. A folyosón két osztrák–magyar gránátvetőt, valamint a falra kifüggesztve pár fegyvert vehet szemügyre a látogató, de azok tényleg csak a jelzés szintjén utalnak a harcok technikai oldalára.

Összességében a Hadtörténeti Múzeum „Szép hazáért, ősz királyért” című időszakos kiállítása jól felépített és izgalmas tárlat, aminek létrejöttéhez, műtárgyak kölcsönzésével, több intézmény (a Budapesti Történeti Múzeum, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum, a HM HIM Hadtörténelmi Térképtár) és számos magánszemély is hozzájárult.